

Матка

Реката Треска својот сто триесет и осум километри долг пат низ планинските краишта на Кичевија и Порече го завршува со кањонот кај Матка. Тоа е еден од највеличествените предели во Македонија. Страните на клисурата се вертикални карпи, што се креваат стотици метри нагоре. Врз тие карпи, на тешко достапни височини, се кријат древни антички храмови и мали средновековни црквички и манастири. Веројатно имало голема причина што луѓето токму тука ги граделе. Матка претставува влез во загадочен и скриен свет. Свет на пропасти и

таинствени пештери, во кои наоѓале спас многу родови и семејства во кризни времиња. Свет на лековири води и билки од кои здравуваат глувонемите и други болни. Свет кој одвреме навреме зема и човечки жртви. Свет на неповторливи импресии од составот меѓу небото и земјата, за секој посетител.

Старините на овие простори можеме генерално да ги групираме во три значајни временски периоди: Антика, Среден и Доцнасредновековен период. Првиот период, од 1-6 век од н.е. претставува време кое се забегани повеќе

населени пунктови, тврдини како и култни места. Во вториот период има помалку населби, но благодарение на патот во пределот егзистираат моќни тврдини, а освен тоа, под закрилата на оваа заштита во пределот на Матка се создадени повеќе селски цркви и неколку манастирски комплекси. Веќе во третиот период, во време на турското владеење и арбанашките упади од запад, патот е несигурен, а населението од маке егзистира во неколкуте доцнасредновековни села со надеж и верба во Светиот Спас од страна на христијанските манастири во пределот. Од нив денес останале само селишта, тоа се местата каде што пред неколку столетија македонските родови, собрани околу домашното огниште, и во грч го преживувале турското ропство.

АНТИКА

Регионот на Матка во римскиот период

Регионот во Скопје во раниот римски период, административно влегол во рамките на провинцијата Горна Мезија, чиј управно-административен центар, по се изгледа, бил античкиот град Скупи. Веќе во првиот век по Хр. е забележан зголемен интерес за воено-административниот апарат за да ги колонизира плодните почви на

скопско. Во пределите, особено блиску до градот Скупи, некогаш дедуцираните војници добивале земја и ги граделе своите живеалишта. Според археолошките ископувања, тие тука биле закопувани во гробови или гробници над кои честопати се издигани спомен обележја во вид на стели(надгробни спомен плочи со релјефни претстави на покојниците и оодветен епитаф) или ари со пинии(надгробни спомен-постаменти за вечно зелените борови пинии).

“Пашаркоец” Долна Матка

Покрај речниот брег, исто како и повисоко во планината, староседалците на Матка граделе скромни куќи за живеење.

Веројатно најрепрезентативниот станбен комплекс од раноримскиот период се наоѓал во пределот на Долна Матка, на правецот “Пашаркоец-Рупиње”. На ова место е откриена некропола од раноримскиот период. При тоа, биле раскопани неколку гробови со кремирани остатоци од луѓе. Во едниот од нив биле регистрирани особено репрезентативни прилози: керамичка црвено фирнисана чаша што претставувала пергамски импорт. На дното било втиснато SOFRON(IUS). Потоа, дел од голема лачна фибула, железни клинци и листови од злато, веројатно од некое венче за коса на починато девојче. Вакви златни венчиња се откривани и во некрополите на античко Скупи. Остатоците и трагите од југо-западната периферија и денес можат да се забележат. При тоа, сосема е возможно надгробната стела на извесната робинка-ослободеничка Катинија, вградена во северната фасада на црквата Света Богородица во блискиот манастир Матка, да потекнува од оваа некропола. На стелата е запишано:Тука лежи ослободеничката Катинија Катини феста, која живееше 29(или 40) години. Марко Катиниј Крисп, ослободеник и сопруг на најпочитуваната се погрижи да го направи. Тие биле робови на Катиниј, ослободени и во текот на 2-от век се населиле на ова место. Во горниот дел на стелата е релјефно прикажана едикула во која се две розети и во центарот е кошница со две вретена. Очигледна е љубовта и почитувањето на Марко Крисп кон саканата сопруга Катинија.

Манастир, Света Богородица, Матка Остатоци од римскиот период

Овој прочуен манастир се наоѓа во клисурата на Треска југозападно од центарот на селото Матка. Во ѕидовите на црквата биле вградени повеќе камени елементи што со сигурност потекнуваат од староримскиот период. Дел од архитав, од бел мермер, е всидан во северната фасада на црквата. Се гледа неговата долна (некогашна плафонска) страна. Таа е декорирана со лисје и попречен балтеус. Коринтски капитал десно од него. Освен тоа, во еден агол на јужната страна на конаците е всидана мермерна глава на овен. Стилот упатува на преодот од 2-3 век, а претставува дел од саркофаг или жртвена ара.

Во куполниот тамбур, од југо-источна страна, се всидани два меноа од ранохристијанска црква, а долу, на јужната фасада има дел од антички столб. Овие камени делови секако потекнуваат од ранохристијанска црква. Освен овие ранохристијански камени елементи на западната фасада на црквата, лево и десно од влезот, се всидани два дела од еден столб со правоаголен пресек и трет дел на уште еден столб. Орнаментот на првите два дела се состои од долг лентест ластер кој расте нагоре од една чаша со висока нога, формирајќи 6 кружни полиња. Во четири од нив се гледа рамнокрак крст со проширени краеве, во едно шестолисна розета а во едно трolistен цвет сето тоа симболизирајќи го дрвото на животот.

“Свети Спас, Петров Камен”

На зарамнетото плато од ридот кој се издига на левиот брег на реката Треска се наоѓаат две градби. Северната градба, издигната на највисока позиција, е малечката еднокорабна црквичка Свети Спас. Средновековната црквичка што датира можеби од доцниот 14-ти век била изградена врз контурите на постар и многу поголем култен објект. Месното население со оваа црква го поврзува мошне силниот култ кон Свети Спас.

Свети Тројца или Св. Архангел Михаил е јужната градба. Тоа е црква од 12-13 век, времето на византиските владеења. На овој простор се наоѓаат расфрлани или вградени во црквите повеќе камени архитектонски делови кои, според своите карактеристики, потекнуваат од раноримскиот и доцноантичкиот период. Тие припаѓале на две култни градби: храм и базилика.

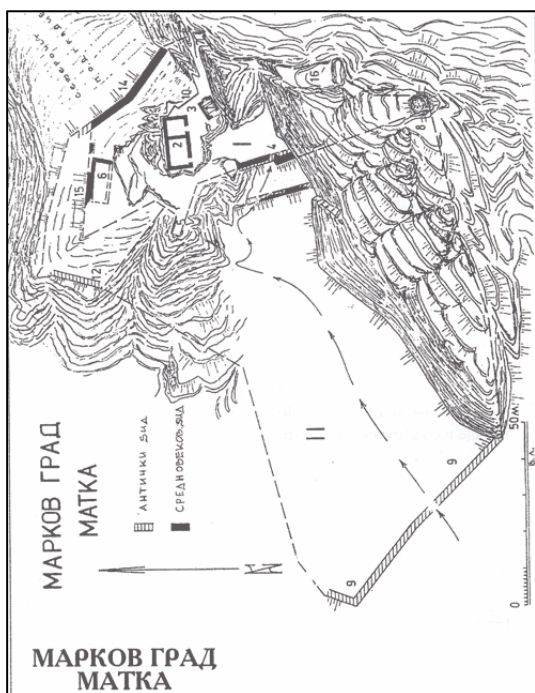
Шишево

Остатоци од храм од рано-римскиот период

Постарите камени елементи чии што стилски и типолошки одлики упатуваат на рано-римскиот период најверојатно биле вградени во еден храм. (да се прикачи слика 14,15 стр 27) Камените биле: два јонски капители од бел мермер во северната фасада, дел на ехинус-кима со познатиот јајчест декоративен мотив, откинат од еден јонски капител, база римски јонски тип од бел мермер, дел од платформска плоча со розета во квадратна рамка, и уште еден вид архитравен елемент со слечна профилација како примерите од Св.Спас, Матка. Меѓутоа тој има поинаква декоративна шема: гледаме пет профилирани лентести полиња, додека на средината, поширока лента се изгравирани триглифи, а во меѓупросторите розети.

Остатоци ранохристијанска базилика

Втората типолошко-стилска група декоративни камени елементи потекнува од една ранохристијанска базилика. Дел од травертинска колона, два двојни прозорски столба-прозорски менои од мермер, дел од импост за мено, украсен со крст со проширени краеве. Врз дел од малиот архитрав, веројатно од олтарната преграда на базиликата, има три декоративни елементи: четирилисна розета, тролисна палма и латински крст. Врз дел од парапет, од бел мермер се гледа седиштето на осмокрак христијански крст со проширени краеве и розети со тордирани листови.

“Марков Град”, Матка

Долгот и висок планински масив Осој ја ограничува клисурата на Треска пред Матка. На источната страна тој одеднаш се спушта преку еден тесен карпест рид-Аграчино(Машилонет) и вертикален срт Андрееви Карпи, надолу до реката. На една доминантна и тесна карпа на сртот, во античко време била изградена моќна тврдина. Местото е тешко пристапно, оддалеку речиси невидливо. Да се освојат некои делови од античката тврдина дури и

денес, претставува алпинистички подвиг. Марковиот Град мошне тешко се забележува. Дури и кога ќе се пријде поблиску, поради бујната вегетација, без познавање на теренот тешко се воочуваат неговите делови.

Доцноантичкиот кастил се состоел од акропола и широко западно подградие. Археолошките истражувања во акрополата откриле изобилство делови и фрагменти на доцноантичка градежна керамика. Тоа биле тули, полутули и покривни керамиди-тегули од коринтски тип со остри рабови. Најголем дел од нив биле вградени во средновековната црква Св. Недела во тврдината но се гледаат и како површински наоди. Од остатоците од животински коски и фрагменти од садова керамика, како и од пронаоѓањето на доцноантичката бронзена монета можеме да го заклучиме најраниот период на егзистенција на оваа тврдина кој датира од 4-ти или 5-тиот век.

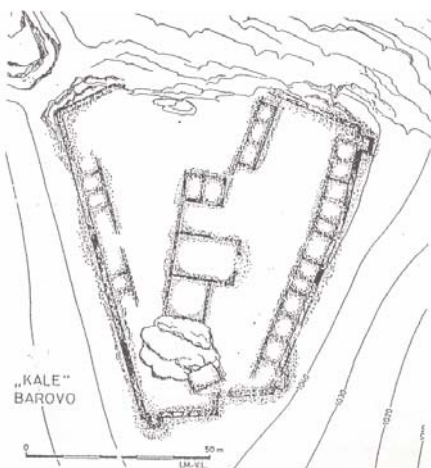
Западно подградие

Западното подградие се наоѓа под акрополата, на една широка тераса со голем наклон кон север. Подградието било формирано во доцна антика. Тоа го потврдуваат остатоците од антички градежен материјал, пред се, карактеристичните покривни покривни керамиди-тегули. Потоа, делови од колемите купови (питос грч., долион лат.) за депонирање и чување на жито. Меѓутоа со сигурност не може да се открие дали ова подградие било користено и во средниот век. Можеби потврда за ова би бил средновековниот сад откриен како површински наод на овој простор. Како и да е со голема сигурност може да се претпостави дека големиот западен ѕид во средниот век имал улога на заштитен предѕид.

Тврдината била снабдена со вода од изворот Горна Ковачница. Тој е на околу 500 метри западно и на повисока позиција. Водата од овој извор била кантирана и спроведувана со керамички цевки-тубули речиси под самата тврдина.

“Кале”, Барово

Западниот дел на планината Водно заедно со Велја Глава доминира над завршетокот на клисурата на Теска. На самиот врв се наоѓаат остатоците на еден цврсто утврден доцноантички кастил во тријаголна форма. Одбрамбениот ѕид е граден од кршен варовнички камен сврзуван со цврст варовен материјал. Внатрешноста е исполнета со остатоци и контури на урнати градби. Воениот карактер на ова место го потврдуваат низа мали правоаголни простории потпрени одвнатре на источниот одбрамбен ѕид. Еден мошне ситен керамички фрагмент потекнува од мала црвенофигурно украсена ваза. Тој датира од предримскиот период (4 век пред Хр.) и е единствен досега што

навестува дека ова место било населено уште во предримскиот период. Доцноантичките наоди сепак се најмаркантни и најинтензивни. Според повеќе наоди на монети, може да се заклучи дека животот на ова место траел од 4-тиот до 5-тиот век.

Освен монетите што ни го посведочуваат времето кога тврдината била активна, се откриени и железни врвови од стрели потоа, железни доцноантички фибули меѓу кои се издвојува примерокот со подвигкана нога карактеристичен за 6-тиот век.

Околината нема рудни лежишта ниту пак кастилот е поставен непосредно на некоја патна траса. Очигледно е дека скромните потенцијали за екстензивно сточарење на околниот терен не биле причина овој доминантен пункт, да биде утврден со цврст одбрамбен ѕид и голем број мали простории потпрени одвнатре. Во овие униформни соби секако, престојувале војници на крајот на античкиот период. Тие имале задача да вршат, пред се, визуелна контрола со сигнализација на трите западни влезови со скопската котлина

- клисурата на Треска кај Матка
- долината на Вардар од Полог преку Радушa кон Свиларе
- долината на рекичката Фуш, од Полог преку Рогле кон Скопско

СРЕДЕН ВЕК

Словенските напливи особено се интензивирале во втората половина на 6-тиот век, а конечниот бран доаѓа и се запира на Балканскиот полуостров на почетокот на 7-от век.

Тоа што ги привлекло Словените во пределот на Матка било истото што ги привлекло и староседалците во раниот римски период. Мистичноста на Матка, тесниот таинствен карпест процеп од кој блика силна ВОДЕН МАТИЦА што им нуди живот на плодородните полиња но, и на луѓето. Зад карпестиот матичен “животен извор” се многубројните влажни пештери и пропасти околу Козарево во чија внатрешност тече или се цеди водата

формирајќи ги пештерските сталактити и сталагмити, меѓу народот познати како “боски” т.е. дојки, вимиња, женски симболи на Мајката Земја дарителка на влагата, на водата, на плодноста и на животот. Тука се препознава старословенското женско божество Мохос кое, исто така, е поврзано со земната плодност и со влагата. Од оваа, во карпите природно оформена матка, веројатно се издигал женскиот култ на еден вид “Богородица Матушна Владичица” или “мајка на влажната земја”. Токму нејзиниот култ бил востановен над т.н. Мечкина Дупка, односно во манастирот Света Богородица, Матка.

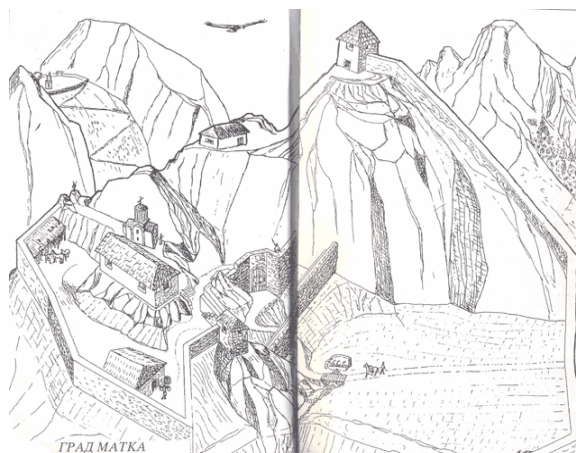
Пределот Матка навистина изобилува со места што ни го потврдуваат, пред се, женскиот карактер на раните пагански и подоцна словенско-христијански култови. Почнувајќи со малата пештера Мечкина Дупка и со култот кон Богородица во манастирот веднаш над пештерата, преку култот кон артемида на Петров Камен, до карпите во кои е Света Недела, претставувана како “Огнена Марија”, ќерка на небесната царица Вида(Света Петка). Секако не е случајно наречен Петкоица долот под Света Недела. Според тоа, не се случајни но топонимите на местата Горица и Загорица што се наоѓаат во реонот на Висок Рид, јужно од Марков Град и Света Недела и одспротива пештерскиот регион на Козарево. Постои верување дека во овој живописен планинско-шумски предел пресројува Горската односно Шумската Мајка, женска митолошка појава кај старите Словени, многу блиска според карактеристиките на Мајката хранителка.

“Марков Град”, Матка

Средновековен град Матка

Повторно се враќаме на “Марков Град”. Во средниот век тврдината била помала, но остатоците од неа се порепрезентативни. Главниот град е изграден во рамките на доцноантичката акропола. Оваа тврдина има форма на неправилен триаголник. Во централниот дел се издига мало карпесто плато кое било досидувано од северната и источната страна за да се создаде потребната хоризонтална површина за фундаирање на централниот средновековен станбен објект. Од јужната страна теренот е подигнат за околу еден метар и претставува релативно рамен простор на кој е изградена црквата Света Недела. Јужно од неа се издига стрмна карпеста вертикала.

Набљудивајќи ги одбрамбените линии околу

акрополата ко забележуваме западниот одбрамбен ѕид кој се протега од контутите на кулата(бр.5) до карпестатавертикала на југ. Неговата конструкција потсетува на други објекти од тоа време кои се наоѓаат во околината на Скопје, како на пример средновековниот град Кожле. Имено, и тука постои заштитен одбрамбен градобран. Во јужноит дел била изградена вовлечена порта. Изворите кажуваат дека свиреп мухамедански Арбанас ги откорнал, особено забележливите врати и ги однел во својот дом и таму повикал цигани-ковачи кои му исковале рало и секири. По извесно време, сиот неговдом се истребил и денес е пуст. Во одбрамбениот дел биле и создадени и т.н “пушкарници”, стеснати отвори во ѕидот наменети за одбрана. Истовремено пред овој ѕид, бил изграден уште еден, како предѕид(протеихисма) со што биле засилени одбрамбените можности на главниот влез во тврдината.

“Марков Град”, црква Света Недела

Црквата Света Недела е мала, еднокорабна, куполна. Има правилна ориентација исток-запад. Сидовите и биле градени од кршен и делкан локален камен-варовник со користење керамичен матерјал (тули и тегули) од античка провинција. Горните партии на сводот и куполата биле конструирани од бигорести камени блокови. Апсидата однатре е полукружна, а однадвор е тристрана. Северно и јужно од неа има две мали полукружни ниши. Одозгора, тие се покриени со мали полукалоти. Куполата и тамбурот не се сочувани, но се гледаат двата источни пандантифа што се потпрени врз пиластри. Кубето било потпрено врз попречните арки, од кои е сочувана само источната. Црквата имала влез од запад. Анализата направена на фреските и самата архитектура потврдуваат дека црквата датира од периодот помеѓу 1350-та и 1360-тата година.

“Ветер воденица, Маркова ветерница” Одбрамбена кула

Од јужната страна, над подградието и акрополата, се издига вертикален карпест масив. На околу 20 метри над црквата тој се претпора во тесен карпест гребен кој стрмно се издига на југ. На едно место има мало проширување и можат да се видат траги од мала просторија всечена во карпите. Во близината на централното плато, во правец на западниот одбрамбен ѕид, гребенот е прекинат со тесна

доминантна точка, позната кај месното население како Ветер воденица или Маркова ветерница. Карпестиот гребен тука е природно пресечен. Но, веднаш тој продолжува да се издига кон југо-запад. На Маркова ветерница лежат остатоци од една одбрамбена кула. Имено освојувачите можеле многу лесно да ја освојат тврдината доаѓајќи преку гребенот од југозапад. Токму затоа, оваа точка била инзвонредно витална за жителите на тврдината. Овој утврден купест врв одлично ја покривал и штител тврдината.

Интензивно, црниот културен слој од земја и пепел укажуваат дека кулата не успеала да се спротивстави на некој голем атак во минатото и била изгорена и урната. Површински наоди од ова место се: дел од црепна, железни клинови и многу животински коски. Тие сведочат дека овој пункт бил деноноќно одржуван.

Кој бил сопственикот на “Марков Град”, Матка

Врз основа на досегашните сознанија за ова место, на ова прашање денес е мошне тешко да се одговори со сигурност. Постојат две можности:

- “Марков Град” во средниот век претставувал утврден манастирски комплекс со црква и конаци.

- “Марков Град”, во истото време, претставувал реудална тврдина со благородничка црква. Тука живеел благородникот Бојко, господарот на Матка.

Црква Свети Архангел Михаил денес Света Троица Матка

Оваа црква по своите карактеристики е постара од соседната црква Св.

Спас. Околу 1968 година жителите на Матка се зафатиле со обновување на малата црквичка Св. Спас. Притоа, тие започнале да вадат градежен материјал од една поголема грамада што се наоѓала во непосредна близина. На еден жител притоа му се сонило дека под грамадата има црква. За кратко време тие го откопале црковниот објект до каменит

плочест под. Денот кога го сторице тоа бил Свети Троица и тие ним им ја припишале и откопаната црква. Црквата е изградена од кршени камења врзувани со малтер. Во поглед на материјалот мора да се одбележи секундарна употреба на постер градежен материјал. Тоа се веќе споменатите камени делови од раноримскиот храм, но многу помасовно

се гледаат деловите од ранохристијанската базилика. Во средиштето на наосот била ископана масивна травертинска надгробна плоча, на која бил врежан епитаф на старословенски јазик во кој се споменува работ божји Нико(ла). Завршната формула во натписот е клетва на оној што би земал нешто од светиот Архангел(Михаил). Оваа доцносредновековна надгробна стела секако била спомен-белег над некој од гробовите на просторот Солиште, јужно покрај црквата.

Елементите за потеклото на оваа црква се сосема скромни. Просторната елевација потврдува дека станува збор за средновековна црква. Апсидата однадвор е полукружна, што укажува на порано време од 14-ти век кога апсидите се секогаш тристрани и положонални. Црквата била покриена со карактеристични, византски керамиди. Покрај тоа, на просторот јужно од црквата се најдени неколку византиски чанкасти монети со рамковно датирање од 12-ти или 13-ти век.

Црква Свети Спас Матка (да се прикачи слика 46 стр 69)

Опишувај ки ја оваа црква еден историчар во 1912-та година вели: "Оваа црква денес е запуштена, до пред 3-4 години била во целина но, некој Арнаутиќ ја земал сета земја околу црквата и ја урнал, така што сега од неа е останато само јужниот ѕид и тоа не целиот. Околу црковниот двор има купишта кршени и делкани камења и тули. Има делови од изделкани камени венци и други некои обработени камења (од врата, прозорци). Има и стебла од поголеми столбови за кои не може да се утврди каде биле употребувани. Веројатно оваа црква немала кубе бидејќи нема лезени". Малку збунува податокот од авторот бидејќи ја нарекува оваа црква Св.Ѓорѓи, меѓутоа друг автор, многу пред него, во 1856-та година го споменува името Св.Спас што веројатно се однесува токму на оваа црква. Тој вели во 1951 вели: "Западно од црквата се простираат гробиштата, а над него во облик на потковица кон црквата (е расположено) селото. Околу црковните урнатини има многу расфрлан градежен материјал, камен, тули, керамиди но, и изделкан камен, делови од делкани столбови и делкан венец. Овој фин градежен материјал веројатно не и припаѓал на оваа селска црква од 17-тиот век, туку на некој постара градба која се наоѓала на тоа место. Црквата претставува обична градба со правоаголен облик и со издадена апсида, однадвор тристрана, а однатре полукружна. Сидана е со камен".

Без студиозни археолошки испитувања не може точно да се определи времето на уривање на средновековната селска црква Св.Троица (Архангел). Најверојатно во црквата имало служба во текот на

14-от век, а можеби и потоа, во период на раното турско владеење. Во кризниот период на турското робство, селаните на Стара Матка го изградиле многу помалото црквиче Св.Спас северно од старата црква, врз постарата ранохристијанска базилика. Можеби времетраењето на Св.Троица (Архангел Михаил) ќе се открие со детално археолошко ископување на срквата однадвор, бидејќи внатрешноста е комплетно девастирана, но исто би можела да го открие и доцнасредновековната некропола, расположена на јужната, западната и северната страна на оваа црква. И за оваа некропола е потребно систематско археолошко ископување.

Манастир Света Богородица, Матка

Од карпестиот теснец, денес преграден со висока бетонска брана, реката Треска тече кон север низ мошне тесна клисура а потоа теренот се проширува. Токму тука, на левиот брег на широка зарамнета тераса,

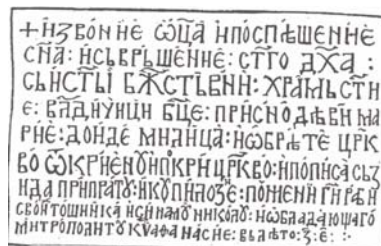

околу средината на 14-ти век, врз едно старо култно место е подигнат манастирот Матка со црква посветена на Света Богородица. Точното време на подигање на црквата не е познато ниту првиот ктитор.

На првобитната црква, веројатно во бурните настани на воспоставување турска власт во Македонија и страдале покривот и фреските. Многу подоцна, во 1497 година, извесна госпоѓа Милица ја затекнала црквата без покрив. Таа инвестирала, црквата повторно да добие покрив и живопис и да се изгради припратата. Овие податоци стојат на натписот над влезната врата однатре:

”По волјата на отецот, поспешението на Синот и со содејството на Светиот Дух, овој свет и божествен храм на светата Владичица Богородница Приснодјева Марија, дојде Милица, и ја затекна црквата откриена, и ја покри црквата, и живописа, сосида припратата и купи лозје. Спомни ги госпде робовите свои Тошинко и син му Никола и владеечкиот митрополит господин Атанасиј во годината 1497

Според овој натпис, јасно е дека протогената градба на црквата потекнува од 14-от век, додека покривот, припратот и внатрешниот фреско-живопис се од крајот на 15-от век. Во потрага по времето на изградба на првобитната црква може да се додаде и надгробната плоча на христијанката Марија, откриена во црквата пред олтарот.

Црквата има форма на стеснат крт впишан во квадратна основа. Куполата лежи врз осмоаголен тамбур носен од масивни пиластири. Централната апсида на црквата од надворешната страна е тристрана. Со својата архитектурна концепција оваа црква не излегува од рамките на византиската архитектура од овој период. Прозорците се мали и високо поставени. Ваквиот објект припаѓа на типот градби од 14-ти век поврзани за благородничката сакрална архитектура.

Манастирот е познат и како МАНАСТИР МАТКА, а бил централен (матичен) за повеќе цркви, манастири и монашки скитови што се наоѓале во овој дел од теснецот на реката. Тоа го поврзуваат записите поврзани со животот во манастирот.

Култот кон Света Богородица, во манастирот Матка, бил мошне силен и манастирот го посетувале видливи гости, како, на пример, патријархот на Пеќката патријаршија Арсениј IV. Забележана е и неговата посета на 1. мај 1733 година кога крајна цел му била манастирот Шишевски. Веројатно истиот, архиепископ во 1716 го подарил ленениот антиминос на манастирската црква.

Манастир Свети Андреа

На околу 17 километри, југо-западно од Скопје, во клисурата на реката Треска, се наоѓа манастирот Св. Андреа. Манастирската црква, скриена меѓу стрмните и високи карпи, на брегот од езерото Матка, го привлекува вниманието со својот живописен изглед.

На натписот што се наоѓа на западниот влез од внатрешната страна, се споменува дека манастирската црква ја подигнал Андреа, вториот син на кралот Волкашин, во 1389 година.

На хоризонталниот фриз, во горниот дел на црквата се наоѓа прилично општетен натпис, во кој се споменуваат местата и имотите, што Андреа ги подарил на манастирот. Над нишата, јужно од олтарната апсида се споменува монахот Калест Кирил, кој учествувал, заедно со останатите братија, во подигањето на манастирската црква.

Во натписот, пак, северно од олтарната конха, испишани се имињата на зографите: митрополит Јован зограф и монахот Григорие. Митрополитот Јован познат ни е како уметник, кој работел во околината на Прилеп, заедно со неговиот брат Макарие. Нивната

дејност била сконцентрирана во манастирот св. Спас- во селото Зрзе, близу Прилеп, каде што се појавуваат и како ктитори на црквата што ја подигнал нивниот дедо монахот Герман. Меѓутоа, името на соработникот на Јован, во живописувањето на црквата св. Андреа, монахот Григорие не ни е познато; ниту порано, ниту подоцна, не се споменува неговата активност на некои од спомениците во Македонија.

По срединатата на фасадите нејасно се индицира натпис, кој содржи извод од повелбата на манастирот. Натписите во овој споменик се со словенска и грчка сигнатура.

Црквата св. Андреа претставува комбинација на издолжен триконхос одвнатре и однадвор слободен крст. Северната и јужна конха всушност се апсиди што ја имаат намената на певници, а третата конха на источната страна е олтарната апсида, однадвор петосрана. Над централниот простор се издигнува купола на пандатифи. Бројните полукружни ниши ја оживуваат надворешноста на оваа по димензии мала црква.

Во срединатата на XVI век била досидана припратата во правоаголна форма, засведена со полуобличест свод.

Во внатрешноста живописот е распореден во три хоризонтални зони.

Фреско- декорацијата се издвојува со своите стилски и уметнички квалитети како и иконографските особености, од останатите споменици подигнати во Македонија во тоа време. Зографот не се држи до традиционалната иконографска шема, бидејќи во живописот не се застапени ликовите на пустињаците, Христовите чуда, сцени од животот на Богородица и композицијата Пријестување на апостолите, која обично се поместува во олтарната конха.

Лицата и фигурите на светите војни, прикажани во стоечки став (прва зона) се претставени со животна сила и делуваат световно во својот израз.

Во третата зона, каде што се прикажани сцените од “Маките на Христа”, во работата на уметникот се забележува повеќе зрелост и инвентивност, а во некои од композициите се сретнуваме со тенденција и настојување за решавање на проблемот перспектива и сместување на фигурите во одреден простор. Во композицијата “Молитва на Маслинова гора”, фигурата на еден од апостолите е компонирана на слободен начин, со скратување, која укажува на особената смелост и талентираност на зографот од црквата св. Андреа.

Се истакнуваат и композициите: “Миене на нозете”, “Тајна вечера” и “Симнување од крстот”.

Во живописувањето на црквата, извесен број научници сметаат дека главен мајстор, сликар кој давал тон на целата фрескодекорација, бил митрополитот Јован. Тоа се гледа пред сè во уедначената стилска единственост, гледајќи го во целина живописот. Јован ги предава ликовите во една силна изразност, голема волуминозност, во жив колорит. Тој се нафаќа да решава сложени ставови и движења во композициите, веројатно и затоа што тој сигурно владее со својата сликарска вештина. Тој ја збогатува, исто така и позадината на композициите, внесува многу предмети.

Ваквото толкување за неговата уметничка супериорност во однос на другите мајстори наоѓа одговор во работата на неговата икона “Христос спасител и Животодавец” од 1493/94 година во манастирот Зрзе. Оваа икона се смета за продолжување на неговата уметност што е настаната во манастирот св. Андреа.

Со смртта на митрополитот Јован, кој се смета за еден од најголемите сликари од ова време, настанува извесна празнина во уметничкиот живот на Средниот век кај нас.

Манастир Свети Никола

На доминантна карпа, на 500 метри надморска височина или 200 метри високо над манастирот Св. Андреа се наоѓа мало и рамно плато.

Тука се наоѓа црквата Свети Никола во Нир. Манастирот е лесно достапен по патеа што води низ живописен предел во близина на браната.

Црквата претставува комбинација на две цркви. Протогената градба на источната страна претставува еднокорабна црква, покриена со покрив одозгора двосливен, а од внатре сводест. Апсидата еднадвор е тристрана. Прозорците се мали и тесни што би можело да наведе на заклучок дека станува збор за подоцнежен објект. Западно од оваа црква е дограден посложен црковен објект со сите карактеристики на архитектурата на 14-от век. Во планот е еднокорабна градба, која на горните делови има облик на збиен впишан крст со монументална купола врз осмостран тамбур. Очигледно е дека западниот тракт е порепрезентативен. Неговите фасади се украсени со декоративни пиластри-лезени што на горниот дел се крунисани со слепи импостни сегменти врз кои, исто така, има декоративни арки изведени со

наизменично редени камени блокови и тули. Површината на лунетите е декорирана со еден вид ретикулатум, во комбинација на тула и камени превоаголници.

На јужната и на западната лунета има по една правоаголна плоча со мал отвор-окулус. Тие имале релјеф меѓутоа, денес е сочувана само онаа на јужната фасада. Релјефната плоча од јужната фасада е сочувана во целост. Во еден вид кружна композиција се гледаат испреплетени животни и растенија. Централната позиција под окулусот ја заема едноглаво суштество со две тела-лавови и со висока тијара на главата. Горе лево два грифона во евхари|стичен чин пијат од ваза. Горе десно има три фигури на волци или кучиња со опашките во уста. Меѓу нев се наоѓаат вкупно 10 единечни вегетабилни релјефни форми (палмети или ластари). Плочата е еден вид “икона” на паганското боже ство Симаргл што ја претставува плодносната сила на растенијата, врската помеѓу подземјето, корењата на вегетацијата и нивната инкарнација во животните меѓу кои особено се истакнуваат песот и волкот. На плочата од западната фасада се сочувани мали делови од палмета како и тврдиот знак Ё од натписот под окулусот што значи дека станува збор за старословенско писмо.

СРЕДЕН ВЕК ДО ДЕНЕС

Селото матка

Името Матка е секако старословенски збор зачат во визуелната слика на природната карпеста матка. Во непосредна близина пред овој карпест процеп се развил култот на Света Богородица. Овој култ бил почитуван од жителите на Матка, од околните села и пошироко во скопско. Култниот храм, манастриската црква Св.Богородица во комплексот познат како Манастир Матка се наоѓа долу покрај реката, додека средновековното село Матка првобитно лежело повисоко, на источните падини на планината Осој.

Средновековното село Матка се наоѓало на месноста Коштање-Стара Матка западно, над селската црква Св.Спас. Имено таму се проширува еден огранок од планината Ивања и создава едно широко и рамно плато. Ова плато е издадено и доминира над патот и над клисурата на Треска. На западниот дел од платото се наоѓа старо култно место со опишаните остатоци од античкиот и ранохристијанскиот период и од средновековните храмови. Јужно од нив се шири малата доцносредновековна некропола Солиште од која денес јасно се гледаат покривни надгробни плочи.